

UV vprašanja

JEZIK izetok snovi

A. O JEZIKU IN JEZIKU

1. Kaj je jezik?

Jezikovna sposobnost je specifična človeška, je njegova IDENTITETA; človeška, nacionalna, individualna.

Pisava je neke vrste REZULTAT in POVOD za RAZMIŠLJANJE O JEZIKU:

- Jezik postane objekt šele v PISAVI
- Pisava spreminja odnos do tradicije
- Pisava omogoča komunikacijo na daljavo
- Refleksija o jeziku v znanostih (gramatika, filozofija, teologija, filološke discipline, pravo, psihologija, antropologija, biologija, matematika, računalništvo)

V strogem JEZIKOSLOVNEM SMISLU = sredstvo za sporazumevanje oz. komunikacijo in tudi SISTEM ZNAKOV: jezik kot posamezno govorno dejanje. Druga vprašanja povezana z jezikom so še: izvor jezika, sorodnost, uporabnost. JEZIKOSLOVJE DANES je povezano s semiotiko.

2. Semiotika – veda o znakih. Kaj je znak? Vrste znakov.

SEMIOTIKA = VEDA O ZNAKIH (npr. jezik kretenj, gledališki jezik, jezik reklame).

Semiotika se deli na obravnavanje jezikovnega sistema (Slovnica) in na obravnavanje jezika kot delovanja (Pragamtika = jezik kot sredstvo za sporazumevanje, jezik kot delovanje – namen je doseči sporazumevalni cilj).

Semiotika in jezik:

ZNAKI = znak stoji namesto tistega kar označuje odnos oz. razmerje, npr. prometni znak za križišče, visoka temperatura pri bolniku, beseda drevo ...

VRSTE ZNAKOV GLEDE NA RAZMERJE MED ZNAKOM IN OZNAČENIM:

- INDEKS = v posledičnem odnosu do označenega (dim je znak za ogenj). Temelji na »če-potem« odnosu, prepoznavanje tega odnosa pa je odvisno od našega vedenja in izkušenj o svetu. Ali so indeksi znaki? Pogosto (ne vedno) so rabljeni nenamerno.
- IKONA (slika, podoba) = odnos do označenega temelji na podobnosti (=odlikava) primer so piktogrami: mrtvaška glava, prečrtana cigareta itd. Za prepoznavo ikoničnega znaka je potrebno poznavanje stvari in tehnik odslikave. Problem je v prehodu med ikoničnimi in simbolnimi znaki.
- SIMBOL = odnos do označenega je dan s konvencijo/dogovorom. Zveza med simbolom in pomenom je poljubna oz. nenapovedana. Npr. tabla za avtocesto je zelena. – izbira je posledica dogovora. Za prepoznavo simbolnih znakov, je potrebno poznavanje konvencije, za vsak znak se jo je potrebno naučiti. Jezikovni znaki so na splošno simbolni, problem onomatopeje.

PROBLEMI: Meje med tipi so včasih nejasne, vprašljiva je lahko tudi interpretacija nekega znaka (npr. smeh), tudi pri razumevanju znaka lahko pride do negotovosti (npr. vabilo naj se spet oglasimo).

3. Jezikovni in nejezikovni znaki

Imenujemo jih tudi verbalni in neverbalni znaki.

- **PARAJEZIKOVNI** = paraverbalni. So tiste informacije, ki sicer niso jezikovne, se pa kažejo v jezikovnem izrazu, npr. glasovna kvaliteta, pisava, intonacija, poudarjanje ipd.
- Pravi nejezikovni znaki obstajajo neodvisno od jezika, npr. mimika, gestika, drža in videz.

4. **Semiotični trikotnik in razmerja v njem**

SEMIOTIČNI TRIKOTNIK = vsakokratni odnos med znakom in označenim (= referenčno ozadje) vzpostavlja uporabnik znaka. Znak nadomešča nekaj le, če ta odnos vzpostavi uporabnik znaka. To lahko ponazorimo s semiotičnim trikotnikom:

ZNAK

OZNAČENO

UPORABNIK ZNAKA

Razmerje med ZNAKOM, OZNAČENIM in UPORABNIKOM ZNAKA je torej SEMIOTIČNI TRIKOTNIK.

5. **Virtualnost in aktualnost znakov**

Virtualen = ki je zmožen za kak učinek, ne da bi res učinkoval

Aktualen = dejanski, realen

Ponazoritev med virtualnim in aktualnim na podlagi simbolnega znaka: DREVO = en znak, ki pa ima lahko mnogo nešteto rab.

Virtualni znak je abstraktna postavka in osnova za vsako rabo, sam na sebi pa ni nikoli uresničen (npr. geslo v slovarju). Odnos do označenega se vzpostavi šele takrat, ko virtualni znak uporabi uporabnik znaka.

Samo aktualizirani znaki imajo referenco = se nanašajo na zunajjezikovno resničnost, primer tega je semiotični trikotnik. Ločevanje med raziskovanjem znakov samih in med raziskovanjem rabe znakov.

6. **Znaki v razmerju do drugih znakov (položajski, besedilni, sistemski kontekst)-**

Znake razdelimo glede na položaj (situacijo) in glede na sobesedilo (kontekst).

- a. **FIZIČNO, SOCIALNO IN PSIHIČNO SOBESEDILO** = t.i. **POLOŽAJSKI KONTEKST** = aktualizirane znake razumemo, ker si jih razlagamo v okviru celotnega položaja, ne pa kot izolirane znake, same na sebi (npr. povedi, besedila)
- b. **BESEDILNI KONTEKST** = imajo aktualizirani znaki, ki večinoma niso izolirani. Kompleksni znaki = povedi, besedila.
- c. **SISTEMSKI KONTEKST** = imajo virtualni znaki, ki tvorijo sisteme. Pri jezikovnih znakih ti delni sistemi skupaj tvorijo sistem jezika. 2 temeljna vidika

v sistemu sta: PARADIGMATSKI ODNOS (odnosi med istovrstnimi znaki) in SINTAGMATSKI ODNOS (odnosi med raznovrstnimi znaki).

7. Znaki in komunikacija

Najočitnejša oblika rabe znakov je KOMUNIKACIJA/SPORAZUMEVANJE. □ sporočanje misli drugemu, urejanje odnosov, usklajevanje delovanja z drugimi.

ALI JE VSAKA UPORABA ZNAKOV KOMUNIKACIJA?

- a. Prisotnost/odsotnost govorca – ali je samogovor komunikacija?
- b. Vloga nejezikovnih in parajezikovnih znakov v jezikovni komunikaciji.
- Pojem komunikacije se po navadi povezuje z LASTNOSTJO NAMERNOSTI in USMERJENOSTI. Ali je tudi nenamerno vedenja znak?

8. Jezikovni znaki kot bilateralni znak. □ Semantični trikotnik.

Zgradba jezikovnega znaka = Jezikovni znaki so SIMBOLNI ZNAKI, simboli pa imajo svoj pomen.

ZNAK = OBLIKA + POMEN □ BILATERALNI ZNAK

De Saussure – model jezikovnih znakov:

- Oblika/izraz znaka = ZAZNAMUJOČE
- Pomen/vsebina znaka = ZAZNAMOVANO

SEMANTIČNI TRIKOTNIK je prilagojen za simbole, torej tudi za jezikovne znake.

**ZAZNAMOVANO
ZAZNAMUJOČE**

OZNAČENO

UPORABNIK ZNAKA

= ODNOS MED ZAZNAMOVANIM (VSEBINA, POMEN) in ZAZNAMUJOČIM (izraz, oblika) obstaja ZNOTRAJ ZNAKA. Odnos do označenega vzpostavlja uporabnik znaka.

De Saussure (1916):

Pomen/vsebina znaka

koncept/pojem/predstava

Oblika/izraz znaka

zvočna/glasovna podoba

9. Lastnosti jezikovnih znakov

Lastnosti = arbitrarnost/poljubnost, konvencionalnost/dogovorjenost in asociativnost.

a. POLJUBNOST JEZIKOVNIH ZNAKOV

Oblika znaka ni določena z vsebino pomena □ tudi pomen ni izpeljiv iz oblike znaka. Omejitev na netvorjenost = (prim. živinozdravnik, zapeti – delna motiviranost).

- b. **DOGOVORJENOST JEZIKOVNIH ZNAKOV**
Povezanost med obliko znaka in njegovim pomenom je STALNA. Govorec se konvencije nauči; za govorce je zavezujoča.
- c. **ASOCIATIVNOST JEZIKOVNIH ZNAKOV**
Psihološko pogojena povezanost med obliko in pomenom znaka. Prekinitev povezanosti, npr. pri afaziji.
PRIPOMBA = dogovorjenost znakov: poveza je le relativno stalna in ni dokončno fiksirana. Nanjo vplivajo družbeni dejavniki (pripadnost določeni družbeni skupini, izobrazbeni skupini, količini in kakovosti vedenja o svetu ...). Zato so možni nesporazumi in jezikovne spremembe.

10. Jezikovni znaki v sistemu. Sintagmatski in paradigmatski odnosi

Virtualni znaki so razvrščeni v sisteme. Jezikovni sistem je podlaga za vsako od naštetih aktualnih rab oz. realizacij. Jezikovni sistem je STRUKTURA = njegove prvine so v točno določenih medsebojnih razmerjih, npr. razlika med izrazoma JABOLKO in HRUŠKA. Primeri različnih odnosov:

- Žrebec in kobila (obe sta živali, ločita se po spolu)
- Žrebec in bik
- Kobila in gomila (besedi se rimata)
- Konj in jahati (povezujeta se v tematiki)
- Jahati in mahati
- ➔ Bolj kot je znak, ki ga opazujemo preprost in čim manj je istovrstnih znakov, tem manj je različnih vidikov, s katerih ta znak lahko opazujemo.
Najpreprostejši znak je GLASOVNA ENOTA.

SINTAGMATSKI IN PARADIGMATSKI ODNOSI:

Sta dve vrsti temeljnih odnosov med jezikovnimi znaki:

- a. **SINTAGMATSKI ODNOSI** so zelo očitni pri linearnem oz. zaporednem nizanju posameznih znakov (preprostejših jezikovnih prvin) v zapletenejši SINTAGEM: besedne zveze, stavke, zveze stavkov ... Najbolj znan tip take sintagme je STAVEK. Terminologija: sintagma je besedna zveza. To so sintagmatski odnosi med jezikovnimi znaki. Ti so dalje:
 - Pomenski sintagmatski odnosi: pes laja (pomensko razmerje), šakal laja, riba laja, miza laja. Vse razen zadnje med seboj niso v razmerju, skupaj lahko nastopajo samo npr. v pravljicah.
 - Slovnčni sintagmatski odnosi/oblikovni: pes laja (oblikovni odnos obstaja), psi laja (ne obstaja, saj je kršeno pravilo ujemanja – spol in število).
- b. **PARADIGMATSKI ODNOSI:** s temi odnosi se jezikovni znaki povezujejo v določene skupine oz. razrede. Elementi teh razredov so med seboj zamenljivi, kar pomeni, da se lahko nadomeščajo. Tak razred med seboj zamenljivih prvin je PARADIGMA. Paradigmatski odnosi so lahko:
 - Pomenski: laja, cvili, govori (lahko jih povežemo in rečemo, da se prvi dve nanašata na oglašanje psa, vse tri skupaj pa na splošno na oglašanje).
 - Oblikovno skladijski (oblikovni): laja, je lajal, bo lajal □ skupna jima je 3. Os. Edn. Teče, spi, čaka □ gre za neprehodne glagole.

11. Zgradba jezikovnega sistema in jezikovne ravnine.

Jezikovni sistem je v sebi zaprt, urejena celota, v kateri je vsak del v razmerju do drugih delov, do celote in ima neko funkcijo znotraj te enote. Jezikovni sistem je urejen po jezikovnih ravninah.

RAVNINA

OSNOVNA

JEZIKOSLOVNA VEDA

	ENOTA/PRVINA	
Besedilna/tekstovna	tekst em	besediloslovje
Skladenjska/sintaktična	Sintak sem /stavke	Skladnja/sintaksa
Besediloslovna/leksikalna/ leksična	Lek sem (beseda)	Besedoslovje/leksikologija
Oblikoslovna/morfološka/ morfemska	Morf em	Oblikoslovje/morfologija
r.izrazne podobe/fonološka/ fonematska	Fon em – glasovna enota	Fonologija/glasoslovje

**pripona –EM*

Jezikovni znak je bilateralna enota, problem je fonem.

12. Modeli jezikovne komunikacije – od začetnega strukturalističnega do pragmatičnega. Pojasnitev termina govorni položaj.

MODELI JEZIKOVNE KOMUNIKACIJE – GLEJ ZVEZEK!!!

Komunikacija je sporazumevanje v praktičnem jezikoslovju. Poudarjena je namernost sporočanja; Sporočevalec izbere namen.

- Sporočevalec posreduje neko vednost (trditi, ugotoviti, sporočiti).
- Sporočevalec hoče naslovnika prepričati k temu, da zavzame stališče oz. opravi določeno dejanje.
- Sporočevalec daje naslovniku vedeti, da se sam zavezuje k temu, da bo opravil določeno dejanje (obljubiti, priseči)
- Sporočevalec ohranja in vzpostavlja stik z naslovnikom
- S sporočilom ustvarja novo realnost

OKOLIŠČINE = ZUNANJE SO kraj, čas, prenosnik. Poznamo tudi družbenoekonomske, spoznavne in družbenokulturne, osebno-psihične ...

13. Jezikovne funkcije

Po R. Jakobsonu.

Konstitutivni dejavniki jezikovnega dejanja: SPOROČEVALEC (oddajnik, govorec) pošlje SPOROČILO SPREJEMNIKU (naslovnik, poslušalec).

- Sporočilo je smiselno, če obstaja predmet.
- Udeleženca morata imeti skupni kod.
- Za pot sporočila od S do N mora biti prisoten PRENOSNIK/KANAL (glej sliko S1).

JEZIKOVNE FUNKCIJE:

- REFERENCIALNA/NANAŠALNA – na predmet sporočanja
- EKSPRESIVNA (izrazna, čustvena) – naravnost na tvorca (npr. medmet brrrrr, fuuj – izraža moj odnos do povedanega), tudi pisma bralcev so primer.
- APELATIVNA/KONATIVNA, POZIVNA: usmerjena je na naslovnika, npr. novice v časopisih. Tej obliki služi velelniška forma.
- FATIČNA/KONTAKTNA: usmerjena je na prenosnik (mama se pogovarja z dojenčkom).
- METAJEZIKOVNA: usmerjena na kod (z jezikom govorimo o jeziki; učbeniki, spremna beseda v slovnici).
- POETIČNA/ESTETSKA: usmerjena na sporočilo. Različni načini na katere lahko povemo neko stvar, umetnostna besedila, pogovori.

TVOREC ----- »PREDMET«(REFERENCIALNA) SPOROČILO/POETIČNA-----
NASLOVNIK

Predmet (referencialna)
sporočilo(poetična)
ODDAJNIK -----SPREJEMNIK *SLIKA S1**
Prenosnik (fatična)
Kod (metajezikovna)

URESNIČEVANJE: v besedilu praviloma vse funkcije, a vedno je ena vodilna, kar pomeni, da opredeljuje vrsto besedila.

B. SLOVARJI IN KORPUSI

❖ **SSKJ**

1. **Gradivo za slovar**

Gradivo:

- Čas: 20.stoletje in klasiki 2/2 19. Stoletja
- Jezikovna in besedilna zvrstnost: besedila zvrstno različnih besedil in sicer leposlovna, znanstvena, publicistična, časopisna, pogovorni jezik, terminologija, žargonsko, narečno.
- V SLOVARJU NI = lastnih imen, kratic in simbolov (kot gesel) – lahko kot ponazarjalno gradivo, glagolnikov, manjšalnic, svojilnih pridevnikov, vida za žense osebe ...
- Normativnost: informativno/normativni slovar

2. **Sestava geselskih člankov**

Geselski članek je sestavljen iz: geselske besede oz. iztočnice, glave, zaglavja, razlage z ilustrativnim pomenom, frazeološkega in terminološkega gnezda in iz morebitnih podgesel.

GLAVA = izrazna + slovnična tipika besede

- Je začetni del gesla in sega vključno do kvalifikatorja, ki določa besedno vrsto
- Geslo je zapisano v osnovni obliki z morebitnimi dvojnicami.
- Samostalniške besede so podane v imenovalniku in roditelju ednine oz. množine pri množinskih samostalnikih. Enako so prikazani samostalniški števniki in zaimki.
- Pridevniške besede, pridevniški števniki in pridevniški zaimki z oblikami za vse tri spole, moški spol praviloma v nedoločni obliki.
- Glagoli v nedoločniku in prvi osebi sedanjega časa.
- Pri pridevnikih so podgesla izpeljani prislovi (lep – lepo), pri glagolih – povratni glagol delati – delati se, pogosteje rabljeni deležniki, izpeljani prislovi.
- Kazalke = manj rabljena ali knjižno nepravilna dvojnica.
- Gesla so predstavljena v osnovni obliki tudi takrat, ko jih kot take ne moremo uporabljati (npr. boleti).
- Glagolniki so zmeraj samostojna gesla.
- Osnovni obliki je dodan slovnični kvalifikator, ki označuje BESEDNO VRSTO: pri samostalniku nadomešča tak kvalifikator kratica za spol, pri glagolu kratica

-

za vid. Izjemoma so brez takega kvalifikatorja svojilni pridevniki, ki so kot pridevniki označeni v razlagi, orientacijska gesla in kazalke.

- V oglatem oklepaju so zapisane posebnosti v izgovoru.
- JAKOSTNI NAGLAS: je označen v glavi, zaglavju in podgeslih, TONEMSKI pa samo na koncu zaglavja v okroglem oklepaju.

ZAGLAVJE = je tisti del gesla, ki sega od prvega kvalifikatorja besedne vrste do vključno podatka o intonaciji.

POMENSKI DEL = sestoji iz razlag, ilustrativnih delov in gnezd. Razlage so glavne in stranske, ter jih označujemo z arabskimi številkami. Na 1. Mestu je osnovni pomen, ki je najsplošnejši, najnevtralnejši. Nadaljnji pomeni so razporejeni po stopnji odvisnosti od osnovnega pomena. Podpomeni so označeni z dvema poševnicama (/ /), preneseni pomen pa z eno poševnico (/) ali pren., sopomenke za dvopičjem.

ILUSTRATIVNO GRADIVO = sledi razlagi. To so zgledi iz dejanske rabe; ponazarja določene pomene, rabo, kvalifikatorske rabe ... Ilustrativno gradi sestoji iz iztržkov in citatov. **Iztržki:** s kartotečnih listkov prevzete in primerno abstrahirane zveze **Citati** se rabijo za ilustracijo posebne (zlasti narečne ali individualne) rabe. V citatih so samo najnujnejše pravopisne spremembe.

GNEZDO = Če je potrebno, ima geselski članek tudi tako imenovano gnezdo, to je oddelek, v katerem je zbrano posebno gradivo. Geslo oziroma podgeslo more imeti samo po eno frazeološko in po eno terminološko gnezdo.

Gnezdi stojita na koncu geselskega oziroma podgeselskega dela; le kadar se zgledi nanašajo na en sam pomen, stoji gnezdo na koncu ustreznega pomenskega oddelka.

Frazeološko gnezdo obsega:

a) fraze, ki zaradi posebnosti svojega pomena same po sebi ne morejo pojasnjevati nobenega

pomenskega oddelka, so pa same potrebne pojasnila

b) zveze, ki jih ni mogoče uvrstiti v pomensko-sintaktične skupine, ker kažejo premočen odklon

od izkazanih pomenov, pa so hkrati tako osamljene, da ni mogoče zanje odpirati posebnih oddelkov

c) reke in pregovore

Uvaja ga znak □

Terminološko gnezdo V njem je prikazana terminološka raba besed ali zvez.

Razvrstitev se ravna

po abecedi kvalifikatorjev posameznih strok, v njihovem okviru pa po sintaktičnih kriterijih in

abecedi.

Uvaja ga znak ◆

3. Kvalifikatorji – vrste in vsebina.

KVALIFIKATOR = označevalnik/oznaka, kvalifikatorsko (označevalniško) pojasnilo.

DVOJEZIČNI SLOVARJI = implicitno/ustrezniško označevanje, vključevanje oznak v razlage.

VRSTE KVALIFIKATORJEV V SSKJ:

1. **SLOVNIČNI** besedna vrsta, spol, število, gl. vid, stopnjevanje, in, ali, ..
 2. **POMENSKI** pren. - preneseno, poseb.
 3. **TERMINOLOŠKI** strokovna zvrst, nestr., poljud.,...
 4. **STILNO-PLASTNI** socialnozvrstni (pog., žarg., nar...), funkcijskozvrstni (publ., bibl. pesn.,...)
 5. **EKSPRESIVNI** čustveni kvalifikator (vulgarno, vzneseno,..)
 6. **ČASOVNO-FREKVENČNI** zvrstni kv.
 7. **POSEBNI-NORMATIVNI** neprav., neustalj.
- Nad 60% izraznih sredstev v SSKJ je neoznačenih (nevtralnih)

❖ SLOVENSKI PRAVOPIS 2001

1. Gradivo za slovar

Vir je SSKJ in leksikoni ter terminološki slovarji. Besedje je prikazano s pisnega, glasovno-naglasnega, oblikoslovnega, skladijskega in zvrstno-stilnega stališča, deloma tudi s pomenskega. Splošni ali približni pomen manj znanih besed ali njihove rabe je podan v pokončnih oklepajih. Pri besedah, ki so za sporočanje pomembnejše je razlaga daljša. Besede so zbrane še iz:

- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša: nove splošne besede, ki so se pojavile, zaradi družbenih sprememb, novo izrazje v strokah ...
- Novi izrazi zbrani iz različnih specializiranih slovarjev, leksikonov, časopisov, revij, radia in televizije.
- Besedje govorcev v različnih govornih položajih.
- Iz elektronske zbirke Nova Beseda.
- Lastnoimensko besedje je nabrano iz enciklopedij (Leksikon imen, Veliki splošni leksikon ipd.).

2. Sestava slovarskih sestavkov.

- Iztočnica
- Podiztočnica
- Mala podiztočnica

OGLAVJE = GLAVA + ZAGLAVJE

IZTOČNICA = Krepko tiskane besede s podatki o pregibnosti (pri samostalniških besedah z rodilniško obliko: *glava -e, medved -eda*, pri pridevniških besedah z oblikama za ženski in srednji spol: *beljen -a -o*), pri glagolu s sedanjikom: *delati -am*), če je beseda pregibna. Nepregibne besedne vrste (prislov: *dalje*, veznik: *naj*, predlog: *brez*, členek: *naj*, medmet: *ah*) imajo navedeno le iztočnično osnovno obliko.

PODIZTOČNICA

Manjša krepko tiskana beseda v sklopu slovarskega sestavka.

občnoimenske podiztočnice:

- samostalnik
- pridevnik
- prislov
- glagol

lastnoimenske podiztočnice

14

Občnoimenske podiztočnice so v slovarju navedene v okviru samostalniških, pridevniških in prislovnih besed ter glagolov.

Pri samostalniških besedah so podiztočnice ženski pari moškim poimenovanjem, t. i. feminativi,

(glavarica) ter svojilni pridevniki moških samostalnikov s preglašeno končnico -ev (glavarjev) ter ženskih samostalnikov s končajem -in (babi in, glavari in).

Pri pridevniških besedah so podiztočnice sprevržni samostalniki (rde i, rde a, rde e), pojmovna imena na -ost (beljenost) in stalne predložne zveze.

Pri prislovih so podiztočnice prislovne stalne besedne zveze (po primorsko) in nesklonljivi sprevržni samostalniki (danes).

Pri glagolih so podiztočnice glagoli s prostimi morfemi (se, si, ga, jo, jih: pisati se).

Lastnoimenske podiztočnice prinašajo imena prebivalcev celin, držav, pokrajin, naselbin (Afri

an, Portugalec, Primorec, Ljubljana), ženska parna poimenovanja moškim (imena prebivalk celin, držav, pokrajin, naselbin: Afri

anka, Portugalka, Primorka, Ljubljanka), pridevniki na -ski oz. -ev in -in.

MALA PODIZTOČNICA

Mala podiztočnica nastopa v pridevniških in glagolskih slovskih sestavkih ter nakazuje **vezljivost** (pisati kaj o kom/em), samo pri pridevniku pa tudi **določno obliko** (rde i -a -e).

pridevniške besede:

vezljivost

določnost

glagoli:

vezljivost

NAGLAS = jakostni + tonemski

Jakostni naglas je zapisan na iztočnici. Izjema so prevzete besede z neslovensko glasovno vrednostjo samoglasnikov oz. glasov ter z obveznim naglasnim znamenjem; tu je slovenski naglas podan v okviru podatka o izgovoru v oglatem oklepaju (Linne). Iz neiztočničnih osnovnih oblik je razviden naglasni tip (potok -oka, srce -a), kadar ta ni nepremičen.

Tonemski naglas je podan v okroglem oklepaju na koncu oglavja.

IZGOVOR je zapisan, če je nepredvidljiv (entuziast, pepelnik, Tartuffe). Nahaja se v oglatem oklepaju tik pred besednovrstno oz. morfemsko oznako. Zapisan je le problematični del, če pa je teh več, je zapisan izgovor cele iztočnice (Moliere, Tarnow).

ZAGLAVJE

V **zaglavju** so zapisane težje oblike dane iztočnice in podatki o vrstnosti oz. podspolu (delati, glava, srce, škripati).

Najbolj zapleteno zaglavje imajo **glagoli**; če imajo v nedoločniku in sedanjiku naglas na različnih zlogih, njihove glagolske oblike niso lahko predvidljive iz osnovnih oblik:

zapisu iztočnice in sedanjiške oblike sledijo posebnosti sedanjika, oblik velelnika, deležja na -
 , -e ali -aje, deležnika na -
 (-a -e), opisnega deležnika na -l, namenilnika, deležnikov na -n in -t, deležja in deležnika na -(v)ši, glagolnika in knjižnopogovornega kratkega nedoločnika, npr. **pe i -em** nedov., 3. os. mn., neobč. *peko, peci -ite, peko* ; *pekel pekla, pe lpe* , *pe en -ena, rekši, pe enje*; (*pe lpe*). Deležje in deležnik na -(v)ši sta zapisana, kadar sta dovolj pogosta, in sicer glede na posebnosti v glasovju in naglasu (*rekši*); prvotna deležja na -e, ki so v rabi le kot prislovi, imajo svoj slovarski sestavek (*grede, miže, hote*). Tudi deležniki stanja na -l oz. na -n ali -t so predstavljeni kot iztočnice (*usahel -hla -o, skisan, spo it*).

DVOJNICE

♦ **zapisovalne** (npr. *damoklejev* in *Damoklejev me* , *bledomoder* tudi *bledo moder*, *kadar koli* tudi *kadarkoli*, *Manetev* in *Manetov*)

♦ **izgovorne** (npr. *pepelnik*, *ebelar*)

♦ **naglasne**: jakostne (npr. *pisati* in *pisati*), tonemske (npr. *bajalica*, *dalje*)

♦ **oblikoslovne** (npr. *Magajna -e* in *Magajna -a*, *Moliere -rja* in *Moliere -a*, *DDV-ja* tudi *DDV --*, *Kobilca --* in *Kobilca -e*)

GRAFIČNE PONAORTIVE

Simboli in posebne črke, npr. grške, in ločila so v slovarju pisno ponazorjeni v lomljenem oklepaju (*Celzij, epsilon, narekovaj*).

V lomljenem oklepaju so tudi ponazoritve matematične rabe števnikov (*deset*).

RAZLAGA

Razlaga je drugi del slovarskega sestavka: lahko je krajša, le z oznako, ali daljša z zgledom rabe (*pepelnik*) oziroma s približno oz. splošno pomensko uvrstitvijo (*bajalica*) ali identifikacijo, ki se nahajata med pokončnicama (*Magajna*, *Manet*).

V okviru razlage je uporabnik seznanjen s slovnično rabo iztočnične besede in z njeno stilno oz. zvrstno klasifikacijo. Pri besedah, pomembnih za sporočanje, so razlage daljše (*drzniti si*). Krajšave in simboli so razvezani (*Pu*).

Daljše razlage so razčlenjene s številkami (*naj*). V okviru razlage je uporabnik tudi napoten k sopomenskemu nadomestilu: k nadrejenemu v ležečem tisku (*entuziast, genealog*), k enakovredni sopomenki v ležečem tisku in okroglem oklepaju (*bre a, maltoza*), k manj navadni domači sopomenki v ležečem tisku in lomljenem oklepaju (*neologizem, petrografija*).

3. Oznake – vrsta in vsebina

slovnične (brezos. – brezosebno, cel. – celostni, čas. – časovni, člen. – členek, člov. – človeško, čustvov. – čustvovalni, daj. – dajalnik, ed. – ednina, edninski, glag. – glagol, glagolski...)

socialnozvrstne (privzdig. – zborna privzdignjeno, knj. pog. – knjižno pogovorno, neobč. – knjižno neobčevalno, neknj. pog. – neknjižno pogovorno, neknj. ljud. – neknjižno ljudsko, pokr.–pokrajinsko pogovorno ...)

funkcijskozvrstne (strok. – strokovno, nestrok. – nestrokovno, urad. – uradovalno, pes– pesniško, publ. – publicistično, prakt.sp. – praktičnosporazumevalno ...)

normativne (● – prepovedano, ° – nepravilno, ® – odsvetovano)

čustvenostne (ljubk. – ljubkovalno, slabš. – slabšalno, otr. – otroško, olepš. – olepševalno, omilj.– omiljevalno, šalj. – šaljivo ...)

časovne (star. – starinsko, zastar. – zastarelo, nov. – novota, neologizem ...)

pogostnostne (redk. – redko, prilož. – priložnostno ...)

posebne (in, tudi, pešaj. – pešajoče, narašč. – naraščajoče, nevtr. – nevtralnno)

področne (alp. – alpinizem, anat. – anatomija, antr. – antropologija, arheol. – arheologija, arhit. – arhitektura, avt. – avtomobilistika, bibl. – bibličistika ...)

druge (bajesl. – bajeslovno, fr. – francosko, gl. – glej, ljud. – ljudsko, manjš. – manjšalno, neurad. – neuradno, okrajš. – okrajšava, oseb. i. – osebno ime ...)

❖ KORPUSI

Korpusi so elektronske zbirke besedil nekega jezika.

1. FIDA (1997-2000)

Referenčni korpus: referenčni korpus je obsežna elektronska besedilna zbirka, ki zajema vzorčni delež besedil nekega jezika. Njegov osnovni namen je, da omogoča temeljit vpogled v jezik na najrazličnejših ravneh in področjih, in je tako pomemben vir za uporabno in teoretično jezikoslovje, npr. slovaropisje v vseh oblikah (eno- in večjezikovni slovarji, terminološki slovarji in drugi jezikovni priročniki), poučevanje jezika (učbeniki in učni pripomočki), jezikovne tehnologije (črkovalniki, slovnični pregledovalniki, govorni vmesniki) ter tudi druge družboslovne in humanistične vede, npr. literarno vedo, psihologijo in sociologijo.

Enojezikovni korpus: vključuje sodobna slovenska besedila; tujejezični elementi se v korpusu lahko pojavijo le kot sestavni del slovenskega besedila, izključena pa so vsa tujejezična besedila, npr.italijanska iz dvojezikovnih medijev na Obali.

Sinhroni korpus: korpus sodobne slovenščine druge polovice 20. stoletja, vendar s poudarkom na zajemanju besedil, nastalih v 90-ih letih.

(Izhodiščno) pisni korpus: zajema pisna besedila in prvotno pisna besedila, namenjena govorjenju; transkripcije govora - parlamentarne razprave - so edina govorna sestavina korpusa.

2. FIDA PLUS

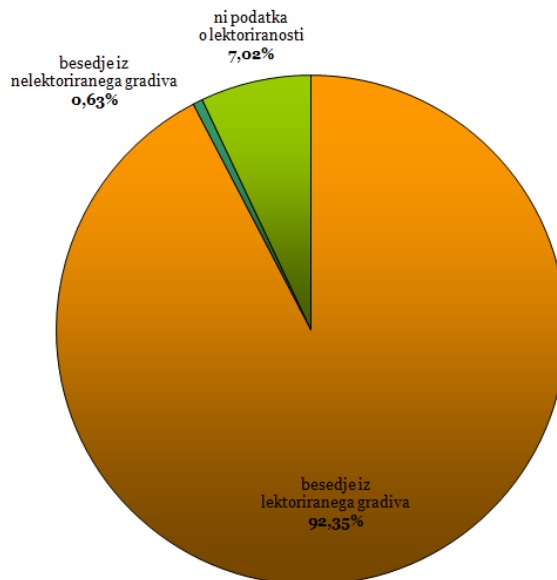
Besedilni korpus FidaPLUS je rezultat aplikativnega raziskovalnega projekta *Jezikovni viri za slovenščino* (L6-5409), ki ga je financirala [Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije](#), sofinancirali pa podjetji [DZS](#) in [Amebis](#). Poleg [Filozofske fakultete](#) (Univerza v Ljubljani) kot nosilne institucije sta pri projektu sodelovali še [Fakulteta za družbene vede](#) (Univerza v Ljubljani) ter [Institut Jožef Stefan](#). Projekt pomeni nadgradnjo in nadaljevanje projekta [FIDA](#), ki je potekal med leti 1997-2000. Gradnja korpusa FidaPLUS se je deloma financirala tudi iz ciljnih

raziskovalnih projektov *Zasnova na korpusu temelječih slovarskih in slovničnih opisov slovenskega jezika (V6-0122)* ter *Oblikovanje slovenskega korpusnega omrežja (V6-0121)*, katerih rezultati so deloma dostopni na spletni strani [Korpusno omrežje](#).

Korpus FidaPLUS je referenčni korpus slovenskega jezika. To pomeni, da je obsežna elektronska besedilna zbirka, ki obsega vzorčni delež besedil slovenskega jezika. Osnovni namen takega korpusa je, da omogoča temeljit vpogled v jezik na najrazličnejših ravneh in področjih. Zato je pomemben vir za uporabno in teoretično jezikoslovje, npr. slovaropisje v vseh oblikah (eno- in večjezikovni slovarji, terminološki slovarji in drugi jezikovni priročniki), poučevanje jezika (učbeniki in učni pripomočki), jezikovne tehnologije (črkovalniki, avtomatski prevajalniki, govorni vmesniki itd.), ter tudi za druge družboslovne in humanistične vede, npr. literarno vedo, psihologijo in sociologijo.

Korpus FidaPLUS vsebuje besedila najrazličnejših zvrsti iz večine slovenskih dnevnih časopisov, mnogih revij ter knjižnih publikacij različnih založb (literarna besedila, učbenike, stvarno literaturo). Poleg tega korpus zajema tudi besedila z interneta, prepise parlamentarnih govorov, t. i. besedilni drobiž (reklamna besedila, plačilni listki, računi) itd. Korpus tako ponuja možnost natančnega raziskovanja slovenskega jezika, kot se je pojavljal v besedilih, objavljenih od l. 1990 do 2006. Rubrika [Besedilodajalci](#) vsebuje podatke o vseh izdajateljih, ki so prispevali besedila v korpus, v rubriki [Podatki o gradivu](#) pa so na voljo statistični podatki o vsebini korpusa, predstavljeni po posameznih taksonomijah.

Podatki v korpusu so razdeljeni glede na ČAS, LEKTORIRANOST, ZVRST IN TIP. Lektoriranega gradiva na FIDA PLUS je 92,35%, besed pa je okrog 620 000 000.

3. NOVA BESEDA

- 162 000 000 besed (2005)
- Sestavljen je iz šestih glavnih delov = besedil. Besedila so izvodi časopisa Dela, besedila zapisov, 711 sej državnega zbora RS, leposlovna dela v našem jeziku ipd.

- Ta besedilni korpus je namenjen predvsem za slovaropisne potrebe Inštituta.

C. NAČELA JEZIKOVNE PRAVILNOSTI

Razlog za normativizacijo v knjižnem jeziku je obstoj številnih variant/različic na vseh jezikovnih ravneh.

Obstajajo različna mnenja o jezikovni variantnosti; nekateri menijo, da so variante rezultat

neracionalnosti, jezikovne razsipnosti in da se jim je treba izogibati. Tako mišljenje pa je sprejemljivo samo do neke mere in samo na nekaterih področjih jezikovne rabe (npr. terminologija). Vendar pa bi bilo izkoreninjenje vseh različic za jezik pogubno, saj so le-te normalna posledica jezikovnega razvoja.

Stari in novi, splošni in specializirani, "višji" in "nižji", nevtralni in stil. zaznamovani izrazi (različice) so v nujnem soobstoju. Variantnost, med drugim, pomaga pri navajanju na nove oblike in tako olajša sprejem novih norm; spreminjanje jezika. Vse to pa še ne pomeni, da so vse različice enako priporočljive; medseboj se lahko primerjajo glede na to katera od njih je bolj (ali manj) priporočljiva, "pravilna", "napačna", ... O tem, zakaj se določena različica smatra v odnosu do druge za bolj pravilno govorijo različna načela jezikovne pravilnosti.

NAČELA JEZIKOVNE PRAVILNOSTI:

1. **NAČELO STABILNOSTI** = bolj pravilno je tisto kar je bolj ustaljeno. Relativizacija revolucije, danes uporabljamo izraze, ki jih generacije pred nami niso poznale npr. kompjuter – računalnik, sesalec – sesalnik. Tudi nekatere napake so zelo »stabilne« (življenski).
2. **NAČELO RAZŠIRJENOSTI** = bolj pravilno je tisto kar je bolj frekventno, tega načela se ne sme absolutizirati. Tudi tu poznamo zelo razširjene nepravilnosti npr. [obrás] [nasméh].
3. **LOGIČNO NAČELO** = z jezikom posredujemo svoje misli, torej je navezan na logično mišljenje. Velikokrat pa imajo jeziki lahko svojo logiko, ki je v različnih jezikih lahko zelo različna (Nihče še nikoli ni slišal nič o vas.) □ frazeološki nesmisli.
4. **ESTETSKO NAČELO** = pravilnost je stvar jezikovnega okusa, subjektivnosti in tudi mode, npr. bi rekla, bom rekel. Potrebno pa je ločevati estetsko pojmovanje od estetskih parametrov pri vrednotenju umetniških besedil.
5. **PRAGMATIČNO NAČELO** = eno izmed najradikalnejših načel. So primeri pri katerih ni mogoče dokazati, da je ena varianta boljša od druge, lahko se samo svetuje. Npr. dekanka – dekanca – dekanja cede – zgoščenska
6. **PRAVNO NAČELO** = primerja jezikovne in pravne norme, kršenje ima za posledice sankcije (npr. v šolah, pri uradnih zadevah). Toda tako načelo lahko vodi k pretiranemu poenostavljanju, saj so jezikovne norem veliko bolj zapletene (temeljijo na zakonih družbe). Vzrok je, da so jezikovne norme manj poljubne, ker so zavezane jezikovnemu sistemu.

7. **ZNANSTVENO NAČELO** = odnos med normo in jezikovnim sistemom. NE VEDNO: 1. Usklajenost ni vedno odločilna (risam – rišem, bom bil – sem bil, petek – petk).
8. **GEOGRAFSKO NAČELO** = kje se jezik govori pravilneje. Vsak knjižni jezik je umetna tvorba, ki se jo naučimo zavestno. To načelo je povsem irelevantno pri izbiri pravilnega v jeziku.
9. **ARISTOKRATSKO NAČELO** = načelo, da je jezik višjega družbenega razreda pravilnejši. Zelo problematično načelo, še posebej po 2/2 20. Stoletja.
10. **DEMOKRATIČNO NAČELO** = ravno nasprotno, blizu načelu razširjenosti. V jeziku so pravilni celo največji nesmisli, ko se jih enkrat navadimo (?). Družbena skupnost je kolektiv, ki določa jezikovno moralo.
11. **NAČELO AVTORITETE** = med najbolj popularnimi. Bolj pravilna je varianta, katere vir je avtoriteta, t.i. »dober/idealen pisec – govorec.«
12. **NAČELO NAMEMBNOSTI** = gre za usklajenost s funkcijsko zvrstjo, tudi znotraj knjižnega jezika so različne norme.

DODATNA NAČELA = tradicijsko načelo, načelo preprostejše realizacije, načelo avtohtonosti, načelo produktivnosti, itd. Nobenega načela se ne sme absolutizirati!

Č. SLOVENISTIČNE USTANOVE in RAZVOJ UNIVERZITETNE SLOVENISTIKE

❖ RAZISKOVANJE + IZOBRAŽEVANJE (ŠTUDIJ)

1. Univerza v Ljubljani

- FILOZOFSKA FAKULTETA = oddelek za slovenistiko (samostojno od študijskega leta 2002/2003), oddelek za slavistiko, oddelek za splošno jezikoslovje, oddelek za prevajalstvo.
- PEDAGOŠKA FAKULTETA = v okviru razrednega pouka

2. Univerza v Mariboru

- Filozofska fakulteta = oddelek za slovanske jezike in književnost
- Pedagoška fakulteta

3. Univerza na Primorskem

- Fakulteta za humanistične študije Koper (program Slovenistika)

4. kot poseben predmet na univerzi v Ljubljani:

- FDV (novinarstvo in obramboslovje), AGRFT, Teološka fakulteta

❖ RAZISKOVANJE: ZRC SAZU

1. INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA

SSKJ, SP, Odzadnji slovar SKJ, Besedišče SJ, elektronska verzija SSKJ, etimološki slovar, zgodovinski slovarji (slo. Protestantski pisci, slovar stare knjižne prekmurščine), gradivo za lingvistične atlase, narečni in terminološki slovarji, kartoteke z zbranim gradivom.

2. ZVEZA DRUŠTEV SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

2003 = mednarodni slavistični kongres v LJ. Revije: Jezik in slovstvo, Slavistična revija, Jezikoslovni zapiski, Slovenščina v šoli, Lingvistika, Slovene studies ...

3. PEDAGOŠKI INŠTITUT

4. INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA

5. KATEDRE

Katedra za slovenski knjižni jezik in stilistko (glej Toporišičev članek), katedra za slovensko slovnico in dialektologijo, katedra za didaktiko slovenskega jezika in književnosti, katedra za slovenščino kot tuji jezik (ni več).

6. CENTER ZA SLOVENŠČINO KOT DRUGI/TUJI JEZIK

- SSJLK
- Simpozij obdobja
- Tečajji slovenščine: poletna, zimska, celoletna šola slovenskega jezika
- 57 lektoratov slovenščine na tujih univerzah
- Izpitni center – program: slovenščina za tujce; vključevanje v evropske inštitucije
- Založništvo: učbeniki slovenščine kot drugega/tujega jezika, strokovni in znanstveni zborniki
- Študij slovenščine v tujini (zamejstvo)

❖ RAZVOJ UNIVERZITETNE SLOVENISTIKE

Profil strokovnjaka po diplomi: prof. slovenščine, lektorji (založbe, časopisi, podjetja, RTV, gledališče), novinarji (razmerje do FDV) – jezikoslovni prevajalci, znanstveni raziskovalci, univerzitetni učitelji.

1. ZAČETEK (med obema vojnama)

1920 = ustanovitev Ljubljanske univerze (Rajko Nahtigal, Fran Ramovš, Anton Breznik)

- Slovenščina in srbohrvaščina sta enoten jezik, vsak študent FF pa je moral narediti izpit iz učnega jezika.
- Predmeti v študijskem letu 1920/1921 = razmerje med slovanskimi in drugimi indoevropskimi jeziki, starocerkvena slovanščina, historična gramatika, slovenski/srbohrvaški jezik, starejši srbohrvaški teksti, obča fonetika, slovanska akcentologija in skladnja.
- Sklep: tematska omejitev na zgodovino jezika indoevropsčine. Diplomanta pripravlja na znanstvenega raziskovalca in univerzitetnega učitelja, ne pa za srednješolskega učitelja, lektorja □ nobenega praktičnega jezikoslovnega znanja.
- Tak kompliciran študij je trajal skoraj 35 let, spreminjala se je le povezava predmetnih skupin.

S študijskim načrtom leta 1928 je bila s programa črtana slovanska primerjalna slovnica. Tak program pa doleti veliko kritike in zagovarjanja s strani profesorjev; Ramovš trdi da naloga fakultete ni le produciranje srednješolskih učiteljev, ampak je njen smisel čisto znanstveno delovanje. V zapisniku iz leta 1931 je lektor univerze dejal, da so predavanja na FF preveč specialna in da bi bilo treba več kompetenčnih (preglednih), Nahtigal pa odgovori, da taka kritika pomeni kršenje fakultetne avtonomije in poseganje v svobodo pouka.

Ramovš leta 1941 uči načrt vendarle deloma spremeni. : »/M/ora vsakdo obvladati splošno fonetiko, biti poučen o metodah eksperimentalne fonetike, poznati mora osnove fonologije, dalje težka poglavja o intonacijah, akcentih, kvantiteti, nadalje historično in moderno dialektologijo, historijo in geografijo jezika, metode komparativne gramatike (za kar mora

pridobiti tudi praktično znanje vsaj treh jezikov, ki prihajajo v komparaciji v poštev), poznati mora razvoj moderne lingvistike , biti vešč metodam filologije itd. itd.«

V tej reformulaciji je novost v tem, da knjižni jezik sploh ni omenjen, pač pa se zahteva osnovno znanje fonologije in poznavanje razvoja modernega jezikoslovja.

2. PO 2. SVETOVNI VOJNI

1945 = sklep o učnem mestu za slovenski knjižni jezik v obliki lektorata – lektor je dr. Anton Bajec.

Leta 1947/48 st na slavistiki le dve predmetni skupini – slovenski in srbohrvaški jezik s književnostjo in ruski jezik s književnostjo. S tem učnim načrtom se je slovenski knjižni jezik prvič začel predavati kot del predmeta A in B (kot del predmeta C se je predaval že eno leto prej). Težišče je še vedno na zgodovinskem študiju jezika in dialektologije.

Od leta 1948 = B. Pogorelec, Jakopin, Rigler. 1948: lektorat češčine Bezljaj, istega leta zboli Ramovš, 1952/53 se Nahtigal upokoji. Od leta 1954 je B. Pogorelec asistent za slovenski knjižni jezik.

Učni načrt 1951/1952 = slovenski knjižni jezik je mogoče študirati pod A in B – sodobni SKJ s predavanji in vajami, omejen na 1. In 2. Semester. Zgodovinska slovnica od 3. Do 8. Semestra.

1957/58= T. Logar – Slovenska dialektologija, 1958 = Bezljaj izvoljen za izrednega profesorja primerjalnega slovanskega jezikoslovja.

Po urah je veliko prevladovanje zgodovinskih predmetov, predvsem v študiju slovenskega jezika in književnosti. Oba druga študija na slovenistiki – srbohrvaški jezik in književnosti ter ruski jezik in književnosti sta imela več sodobnega knjižnega jezika.

3. 60. LETA

1961/62 = katedra za slovenski jezik s književnostjo se razdeli na: katedro za jezik in katedro za književnost, kar kaže na zgodovinski položaj slovenistike (drugi slovanski jeziki so imeli samo po eno katedro), do delitve na sodobni SKJ in zgodovinsko slovnico z dialektologijo pa pride šele leta 1969.

Začetek 60.let = delitev študija na NIŽJI in VIŠJO STOPNJO – sodobni knjižni jezik se študira samo na prvi stopnji, na višji stopnji pa se usmeri v zgodovino jezika.

Naslednja stopnja: Sodobni knjižni jezik še v 3. Letniku, ne pa v 4. (torej ne diplomski predmet).

4. 70. LETA

Uravnoveženje števila ur KJ in zgodovinske slovnice SKJ skozi vsa 4 leta, zgodovinska slovnica od 2. Letnika dalje, predvsem v 3. In 4.. Poslušali še uvod v slovansko jezikoslovje, splošno fonetiko.

5. 80. LETA

Manj splošnih predmetov: delitev SKJ in zgodovinske slovnice 1:1. Uredba enopredmetnega študija na slovenistiki, uredba nepedagoškega študija. Posledica so NOVI PREDMETI:

- Pomenoslovje, pragmatika, tonematika.
- PREDMETI, KI SO POMEMBNI ZA NEPEDAGOŠKO SMER: lektoriranje, strokovno besedilo.

Vse do danes je hrbtenica jezikoslovnega študija na slovenistiki SKJ 1-4 – po ravninah – izhodišče je sistem.

6. BOLONJSKA PRENOVA

- Možnost za ponovno diskusijo o konceptu študija slovenščine kot maternega jezika in učnega načrta; več besediloslovja, pragmatike, več večinskih

-

predmetov (tvorjenje in razumevanje besedil), manj jezikovno zgodovinskih predmetov, razmerje do slovenščine kot tujega jezika).